

MODLITWA KOŚCIOŁA
15

CIPRIANO VAGAGGINI OSB
I REFORMA LITURGICZNA

Ks. Bartłomiej Matczak

**CIPRIANO VAGAGGINI OSB
I REFORMA LITURGICZNA**

**STUDIUM NA PODSTAWIE ZBIORÓW
ARCHIWUM W CAMALDOLI**

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Redaktor serii:

Michał Tomasz Gronowski OSB

Redaktor tomu:

Elżbieta Wiater

Korekta:

Aldona Ibek

Recenzenci:

ks. prof. dr hab. Jerzy Stefański

ks. dr hab. Kazimierz Matwiejuk, prof. UKSW

Opracowanie graficzne:

Jan Nieć

Na okładce wykorzystano stronicę z *Sakramentarza tynieckiego*

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

L.dz. 95/2013, Tyniec, dnia 04.06.2013

Przemysław Małys OSB, przeor administrator

Wydanie I: Kraków 2013

ISBN 978-83-7354-483-3

© Copyright by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów

ul. Benedyktyńska 37, 30-398 Kraków

tel. +48 (12) 688-52-95, tel./fax +48 (12) 688-52-91

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wstęp.....	11
Rozdział I: <i>Konstytucja o liturgii</i> a Cipriano Vagaggini.....	23
1. Historia powstania dokumentu	23
A. Rola Cipriano Vagagginiego w tworzeniu tekstu.....	25
B. Trzy redakcje i ich schematy.....	28
C. Tekst i jego założenia.....	34
2. Język łaciński i języki narodowe w dyskusji soborowej oraz opinii Cipriano Vagagginiego	46
A. Język łaciński w przeddzień dyskusji soborowej	49
B. Języki narodowe w <i>Konstytucji o liturgii świętej</i>	57
C. Stanowisko Cipriano Vagagginiego	62
D. Głos posoborowy	74
3. Formacja liturgiczna	83
A. Formacja liturgiczna w myśli Cipriano Vagagginiego..	84
B. Liturgia elementem historii zbawienia	89
C. Liturgia i duszpasterstwo.....	94
D. Konsekwencje przyjętych założeń	94
Rozdział II: Msza św. koncelebrowana.....	101
1. Prace komisji przygotowawczej i Ojców Soboru	102
2. <i>Consilium</i> i prace Cipriano Vagagginiego	108

3. Kwestie szczegółowe i praktyczne	124
A. Liczba koncelebransów	125
B. Dyskusja wokół gestu koncelebransów	131
4. Teologiczne i duchowe znaczenie koncelebry	146
A. Podstawowe elementy teologii Mszy św.	148
B. Sens teologiczny i duchowy Mszy św. koncelebowanej	154
C. Posoborowe problemy rozumienia koncelebry	161
Rozdział III: Modlitwy eucharystyczne	175
1. <i>Konstytucja o liturgii świętej</i> a kwestia anafor eucharystycznych	175
2. Prace <i>Consilium</i>	178
3. Kanon Rzymski	186
A. Kanon Rzymski w pracach grupy studyjnej	188
B. Prace Cipriano Vagagginiego nad Kanonem Rzymskim	191
4. Nowe projekty ojca Cypriana Vagagginiego	221
A. Struktura	222
B. Teologia projektów Vagagginiego	227
C. Język projektów	239
5. Projekty B i C oraz Modlitwy eucharystyczne Mszału Pawła VI	241
A. Projekt B i III Modlitwa eucharystyczna	242
B. Projekt C i IV Modlitwa eucharystyczna	249
C. Korekty tekstów Modlitw eucharystycznych	254
Rozdział IV: Problematyka sakramentów	259
1. Prace nad redakcją nowego <i>Rytuału rzymskiego</i>	259
2. Prace Cipriano Vagagginiego w ramach podkomisji <i>De Sacramentis et Sacramentalibus</i>	264

A. Ogólne zasady teologiczne i praktyczne.....	265
B. Związek sakramentów i sakramentaliów z chrztem, Eucharystią i misterium paschalnym.....	283
3. Rewizja sakramentów	
– propozycje Cipriano Vagagginiego	284
A. Chrzest dzieci.....	285
B. Chrzest dorosłych w kontekście inicjacji chrześcijańskiej	293
C. Sakrament bierzmowania.....	298
D. Kwestia wieku kandydatów do bierzmowania w argumentacji Cipriano Vagagginiego	308
E. Sakrament namaszczenia chorych	349
F. Sakrament małżeństwa	354
Zakończenie.....	361
Bibliografia	365
Riassunto	383

Książka niniejsza powstała na bazie pracy doktorskiej, obronionej na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Serdecznie dziękuję tym wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej książki. W pierwszym rzędzie dziękuję promotorowi – ks. prof. dr. hab. Jackowi Nowakowi SAC oraz recenzentom – ks. prof. dr. hab. Jerzemu Stefańskiemu i ks. dr. hab. Kazimierzowi Matwiejukowi prof. UKSW.

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAS – „Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale”, Città del Vaticano 1909–
- ACV – Acta Synodalia Sacrosanctum Concilii Oecumenici Vaticani II.
- ACVA – Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando. Antepreparatoria.
- ACVP – Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando. Praeparatoria.
- AK – „Ateneum Kapłańskie”, Włocławek 1909–
- Ambrosius – „Ambrosius. Bolletino Liturgico Ambrosiano”, Milano 1927–
- CT – „Collectanea Theologica”, Warszawa 1931–
- EK – Encyklopedia Katolicka
- EL – „Ephemerides Liturgicae”, Roma 1887–
- EO – „Ecclesia orans”, Roma 1984–
- ES – Decretum generale ritus concelebrationis et communionis sub utraque specie promulgantur Ecclesiae semper (7 martii 1965).
- GeV – *Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli (Cod. Vat. Reg. lat. 316/Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56) Sacramentarium Gelasianum*, red. L.C. MOHLBERG, Roma 1981³ (Rerum ecclesiasticarum documenta, Series maior, Fontes 4).
- KK – Sobór Watykański II, *Konstytucja Dogmatyczna o Kościele Lumen gentium*, [w:] *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 104–166.
- KL – Sobór Watykański II, *Konstytucja o Liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, [w:] *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 48–78.

- LJb – „Liturgisches Jahrbuch”, Münster 1951–
- MC – PIUS XII, *Letterae encyclicae Mystici Corporis* (29 iunii 1943), AAS 35 (1943), s. 193–248.
- MD – PIUS XII, *Letterae encyclicae Mediator Dei et hominum* (20 novembris 1947), AAS 39 (1947), s. 521–600.
- MR – *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Œcumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*, editio typica tertia, Città del Vaticano 2008.
- OR – „L'Osservatore Romano”, Città del Vaticano 1849–
- OWMR – *Ogólne Wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, Poznań 2004.
- PIL – Pontificio Istituto Liturgico di S. Anselmo, Roma.
- PPK – Posoborowe Prawodawstwo Kościelne (Dokumenty prawno-liturgiczne).
- PR – Pontificale Romanum summorum pontificum iussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII, 1933.
- QL – „Questions Liturgiques”, Louvain 1970–
- RL – „Rivista Liturgica”, Padova 1914–
- RPL – „Rivista di Pastorale Liturgica”, Brescia 1966–
- RR – *Rituale Romanum*, editio typica (1952), red. M. SODI, A. TONIOLO, Città del Vaticano 2008.
- RBL – „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, Kraków 1948–
- RS – *Ritus servandus in concelebratione missae et ritus communionis sub utraque specie*, editio typica, Città del Vaticano 1965.
- SCR – Sacra Congregatio Rituum
- Seminarium – „Kwartalnik Kongregacji Seminariów i Studiów Uniwersyteckich”, Roma 1949–
- Ve – *Sacramentarium Veronense (Cod. Bibl. Capit. Veron. LXXXV)*, wyd. L.C. MOHLBERG, Roma 1994³ (Rerum ecclesiasticarum documenta, Series maior, Fontes 1).
- Pismo Święte – skróty według systemu przyjętego w Biblii Tysiąclecia.

WSTĘP

Kościół swoje życie w całej pełni czerpie z liturgii. To ona stoi w centrum nie tylko troski duszpasterskiej, lecz także wszelkiej refleksji teologicznej. Fenomen XIX i XX wieku w historii Kościoła wy dobył na nowo znaczenie tej prawdy. Rozwój Ruchu biblijnego i liturgicznego sprawił, że zaczęto na nowo dostrzegać wartość słowa Bożego i liturgii. Prawdy z jednej strony oczywiste, a z drugiej gdzieś głęboko zapomniane. Z tej właśnie racji, poczynawszy od szeroko rozumianych działań Ruchu liturgicznego poprzez Sobór Watykański II i dzieło odnowy liturgicznej¹, dostrzegalny jest nowy nurt życia wspólnoty Ludu Bożego. Liturgia została na nowo odkryta jako szczyt i źródło życia Kościoła (KL 7), a w konsekwencji ożywione zostało studium źródłowe, teologiczne i pastoralne. Działania podejmowane do dziś na tej płaszczyźnie za cel obrały sobie powrót do dobrze rozumianej tradycji liturgicznej Kościoła. Dzieło było i w jakimś sensie jest nadal ogromne. Nie chodzi bowiem tylko o samą odnowę strukturalną obrzędu, ale przede wszystkim o zmianę mentalności wiernych uczestniczących w celebra-

¹ Historia Ruchu liturgicznego i Soboru Watykańskiego II doczekała się licznych opracowań. Za przykład mogą posłużyć: O.H. PESCH, *Il Concilio Vaticano Secondo. Prestoria, svolgimento, risultati, storia post-conciliare*, Brescia 2005 (Biblioteca di teologia contemporanea, 131); O. ROUSSEAU, *Storia del movimento liturgico. Lineamenti storici dagli inizi del secolo XIX fino ad oggi*, Roma 1961.

cji. Współcześnie dostrzega się bowiem problemy nie tyle natury strukturalnej, co pastoralnej – objawiające się poprzez pokusę antropologizacji i desakralizacji liturgii. Problemy te nie są wcale niczym nowym, bo już dziesięć lat po zamknięciu obrad Soboru Watykańskiego II dostrzegał je ojciec Cipriano Vagaggini². Analiza współczesnej sytuacji wykazuje nie tylko aktualność problemu, lecz także jego tendencję do coraz większego umacniania się w świadomości wiernych. W obliczu tak zarysowanego problemu koniecznością staje się studium oparte na źródłach w celu wydobycia tego, co zostało bądź źle zinterpretowane bądź utracone z perspektywy celebracji.

Obok tych problemów dostrzegalna jest jeszcze jedna, wciąż narastająca tendencja do negowania dokonań soborowych. Ożywiające się na nowo środowiska tak zwanych tradycjonalistów stawiają przed teologami, a zwłaszcza przed liturgistami szczególne zadanie. Nie polega ono na obronie racji, ale na rzetelnym poszukiwaniu historycznym czy też teologicznym oraz na ukazywaniu sensu i znaczenia dokonań zarówno Soboru Watykańskiego II jak i odnowy liturgicznej.

Perspektywa ta jest dziś niewyczerpalnym źródłem badań, dyskusji i poszukiwań zarówno historycznych jak i teologicznych. W nurt ten wpisuje się także temat niniejszej książki. Aby lepiej zrozumieć tytuł prezentowanej książki trzeba odpowiedzieć sobie najpierw na pytanie czym jest reforma liturgiczna? Pod tym pojęciem rozumiemy nie tylko samo dzieło soborowe w sensie ścisłym, ale także wszelkie

² C. VAGAGGINI, *Riflessioni in prospettiva teologica su dieci anni di riforma liturgica e sulla aporia del problema liturgico in questo momento*, RL 61 (1974), s. 35.

działania zmierzające do odnowy poszczególnych ksiąg liturgicznych i związanych z nimi obrzędów. Dzieło odnowy liturgicznej i wieloaspektowe zaangażowanie w nim Cipriano Vagagginiego sprawia, że postawiony problem musimy widzieć w szerokiej perspektywie czasowej i tematycznej. Nie chodzi bowiem tylko o teksty ojca Cypriana napisane podczas trwania obrad, lecz także o całą jego twórczość, zarówno tę sprzed Soboru, jak i po jego zakończeniu.

Jednym z największych osiągnięć ojca Cypriana było systematyczne ujęcie problemu liturgii jako *locus theologicus*. Nazywany ojcem teologii liturgii, pozostawił nam nie tylko dzieła pisane, ale przede wszystkim nowe spojrzenie na problematykę celebracji, duszpasterstwa liturgicznego i wreszcie teologii. Osoba Cipriano Vagagginiego OSB zajmuje zatem niepodważalne miejsce w panteonie wielkich pionierów odnowy liturgicznej³. Nieżyjący już benedyktyn, był człowie-

³ Leonello Vagaggini, urodzony w Piancastagnaio, miejscowości położonej niedaleko Sieny, 3 października 1909 roku. Pomimo, iż pochodził on z bardzo prostej i ubogiej rodziny, dzięki swojemu stryjowi, mnichowi benedyktyńskiemu, otrzymuje możliwość zdobywania wiedzy w liceum, działającym przy kolegium w opactwie Saint-André. Klasztor ten był jednym z ważniejszych miejsc życia religijnego, a także studium liturgicznego, które wywarło ogromny wpływ nie tylko na Belgię, lecz także na cały świat (Włochy, Francja, Hiszpania oraz tak odległe kraje jak Kongo czy Brazylia). Zaraz po złożeniu pierwszych ślubów Cipriano Vagaggini powraca do swojej ojczyzny i rozpoczyna swoje studia filozoficzno-teologiczne na Pontificio Ateneo Sant'Anselmo w Rzymie. W roku 1931, prezentując pracę zatytułowaną: *De metaphisico concepto pulchri ad mentem principiorum philosophiae scholasticae*, otrzymuje tytuł doktora filozofii. Od roku 1931 rozpoczyna studia teologiczne w Rzymie, które po czterech latach kontynuuje na wydziale teologii w Uniwersytecie w Louvain, gdzie przebywa do 1936 roku. Swoje studium teologiczne kończy kolejnym doktoratem przedstawiając pracę poświęconą Marii w dziełach Orygenesusa. Po powrocie do Rzymu zostaje mianowany wicerektorem Papieskiego Kolegium Greckiego (1936–1942). W tym też czasie rozpoczyna kolejne studia doktoranckie, tym razem

kiem o wielu zainteresowaniach, ale głównym nurtem jego

w Papieskim Instytucie Orientalnym, gdzie w 1949 roku otrzymuje trzeci tytuł doktora, przedstawiając pracę pod tytułem: *Il potere dei patriarchi orientali cattolici di dispensare degli impedimenta di consanguinità ed affinità*. Od tego czasu, możemy mówić o rozpoczęciu kariery naukowej przez naszego Autora. Najpierw podejmuje on wykłady z teologii wschodniej w Papieskim Instytucie św. Anzelma w Rzymie (1940–1956), a tuż po nagłej i niespodziewanej śmierci Anzelma Stolza, przejmuje jego katedrę teologii dogmatycznej na tejże uczelni, gdzie wykłada z małą przerwą aż do roku 1978. W latach 1952–1963 pełnił on funkcję dziekana wydziału teologicznego oraz wicerektora Ateneum św. Anzelma. Aż wreszcie po przerwie związanej z pracami soborowymi w latach 1974–1978 pełnił funkcję rektora tegoż Ateneum. Należy również wspomnieć, iż podczas jego obecności w Instytucie świętego Anzelma, i dzięki inicjatywie Marsiliego i jego samego, zostaje powołany i zatwierdzony przez Jana XXIII Instytut Liturgiczny św. Anzelma, formalnie istniejący jako Wydział Liturgii Papieskiego Ateneum św. Anzelma. W trakcie trwania soboru w 1963 roku podejmuje prace najpierw w Bolonii (Centro di Scienze Religiose) a tuż potem w 1967 roku przeprowadza się do Mediolanu, gdzie najpierw podejmuje wysiłki utworzenia Wydziału Teologii na Università Cattolica del S. Cuore, a następnie wraz z biskupem Carlo Colombo czyni starania o utworzenie Wydziału Teologicznego dla Włoch Północnych. Dnia 7 marca 1968 roku, po licznych staraniach, wydział zostaje oficjalnie otwarty. Praca w Mediolanie nie trwała długo, gdyż zaraz po odwołaniu w 1971 roku ojciec Cipriano powraca do Rzymu, gdzie na nowo podejmuje wykłady w Papieskim Ateneum św. Anzelma. Okres prac w Mediolanie nie pozostaje jednak bezowocny. Pomimo rozżalenia i nieporozumień, postać Vagagginiego nie znika w zapomnieniu. To właśnie wtedy zostaje on powołany na członka Międzynarodowej Komisji Teologicznej (1969–1980) oraz członka Kongregacji do Spraw Edukacji Katolickiej (1974–1979). W roku 1978 Vagaggini przechodzi na zasłużoną emeryturę. Z Rzymu przenosi się do opactwa kamedulskiego w Camaldoli, gdzie kontynuuje wciąż swoje poszukiwania teologiczno-liturgiczne aż do 18 stycznia 1999 roku, kiedy umiera. Zob. J. LAMBERTS, *In memoriam Dom Cipriano Vagaggini OSB (1909–1999)*, QL 80 (1999); A. GRILLO, *Cipriano Vagaggini, osb cam. (Piancastagnaio–Siena 1909 – Camaldoli–Arezzo 1999)*, RL 4 (1999); M. BIELAWSKI, *Cipriano Vagaggini i jego teologizowanie*, [w:] C. VAGAGGINI, *Teologia. Pluralizm teologiczny*, tł. M. BIELAWSKI, Kraków 2005; F. MAŁACZYŃSKI, *O Cyprian Vagaggini OSB i jego udział w dziele odnowy liturgii*, RBL 3 (1999); *Una vita spesa per la «liturgia teologica» nella Chiesa*, OR 139/16 (21 gennaio 1999), s. 8; M. FERRARI, *Teologo „da monaco”*:

działalności była teologia, ze szczególnym uwzględnieniem metody scholastycznej, i liturgia. Przez swoich współbraci nazywany był człowiekiem oświecenia, co w pełni widać w jego metodzie pracy, której ślady odnajdujemy w archiwum w Camaldoli.

Swoją drogę naukową rozpoczyna wtedy gdy – jak wspomina Maciej Bielawski – w teologii zaczyna się „nowe” studium patrystyki, odkrywanie na nowo wartości liturgii, zwrócenie się ku Wschodowi i wreszcie dowartościowanie dialogu, który potem staje się wyznacznikiem życia Kościoła⁴. Największym i wciąż jeszcze nie wydobytym z cienia, dziełem Vagagginiego jest jego żywe zaangażowanie w dzieło odnowy liturgicznej dokonanej na Soborze Watykańskim II. W 1959 roku, w związku z przygotowaniem do Soboru, papież Jan XXIII powołał go na członka Komisji Liturgicznej⁵. Zaznaczyć należy, iż obecność Vagagginiego, który przecież z wykształcenia był teologiem dogmatykiem, miała ogromne znaczenie nie tylko w kwestiach rytualnych, choć i w tych zdawał się biegły, ale nade wszystko w kwestiach teologicznych.

W ramach komisji liturgicznej ojciec Cipriano pracował w następujących podkomisjach: *De Mysterio sacrae Liturgiae eiusque relatione ad vitam Ecclesiae*, gdzie pełnił funkcję sekretarza; *De Sacramentis et Sacramentalibus* i *De liturgiae aptatione ad traditionem et ingenium populorum*, gdzie był

l'insegnamento spirituale di Cipriano Vagaggini, RL 96 (2009/3), s. 409–417; A. PARATI, *Pionieri del Movimento liturgico. Cenni storici*, Città del Vaticano 2004.

⁴ M. BIELAWSKI, *Cipriano Vagaggini i jego teologizowanie*, s. 10.

⁵ F. MAŁACZYŃSKI, O. *Cyprian Vagaggini OSB i jego udział w dziele odnowy liturgii*, s. 292.

konsultorem⁶. Vagaggini w ramach pracy nad *Sacrosanctum Concilium* został poproszony o redakcję wstępu i początkowego rozdziału konstytucji.

Jego praca nie skończyła się też wraz z ostatnią sesją Soboru. Prace, mimo że zamknięte w sposób formalny, otwierały nowy jeszcze obszerniejszy rozdział czyli dzieło odnowy liturgicznej. W ramach tego etapu, Vagaggini pracował jako konsultor w *Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia*⁷. Członkowie tejże komisji rozdzieleni zostali na grupy studyjne nazywane *coetus*. Vagaggini został przydzielony do grupy studyjnej XVI, której powierzono problem Mszy św. koncelebrowanej i Komunii pod dwiema postaciami.

Ojciec Cipriano poświęcił się także pracom nad nowym *Ordo Missae*, którym zajmowała się grupa dziesiąta, odnowie modlitwy wiernych (grupa dwunasta) oraz problemom pastoralnym związanym z sakramentem bierzmowania, nad którymi dyskutowano w komisji dwudziestej⁸.

Bez wątpienia największą i zarazem najbardziej widoczną pracą przy odnowie soborowej była praca nad nowymi Modlitwami eucharystycznymi. Vagaggini został powołany jako relator podkomisji dedykowanej trzeciej Modlitwie eucharystycznej i podkomisji dedykowanej czwartej Modlitwie eucharystycznej. Swoje zadanie potraktował bardzo poważnie. W celu pogłębionego studium udał się na trzy miesiące do znanego opactwa benedyktyńskiego Mont-César w Louvain. Owocem tej pracy była publikacja dzieła *Il canone*

⁶ A. BUGNINI, *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1997², s. 30–31.

⁷ Tamże, s. 913.

⁸ Tamże.

*romano e la riforma liturgica*⁹, w której zaproponował obok korekt Kanonu Rzymskiego także dwie nowe Modlitwy eucharystyczne. Pierwsza z nich, zwana „projektem B”, z własną prefacją oraz druga, zwana „projektem C”, przedstawiająca historię zbawienia.

Będziemy zatem odkrywali rolę jaką ojciec Cyprian Vagaggini odegrał w odnowie liturgicznej. Osiągnięcie tego założenia będzie się opierało na badaniach archiwalnych i studium dzieł opublikowanych przez naszego Autora.

Wachlarz zagadnień jest duży i dlatego wymaga on wnikliwego studium. Nad osiągnięciami Cipriano Vagagginiego w dziedzinie teologii i liturgiki pochylało się już wielu autorów, niemniej jednak ich zainteresowanie koncentrowało się przede wszystkim na kwestiach teoretycznych. Ogromne znaczenie mają tu liczne artykuły profesora rzymskiego Instytutu Liturgicznego św. Anzelma, Andrea Grillo¹⁰ oraz pojawiające się od czasu do czasu rozprawy doktorskie dotyczące zagadnień teologicznych w oparciu o dzieła ojca Cypriana. Vagaggini to nie tylko teoretyk, ale w dużej mierze

⁹ C. VAGAGGINI, *Il canone romano e la riforma liturgica*, Torino 1966.

¹⁰ A. GRILLO, *Cipriano Vagaggini, osb cam. (Piancastagnio–Siena 1909 – Camaldoli–Arezzo 1999)*, RL 4 (1999), s. 423–426; TEGOŹ, *Introduzione alla teologia liturgica: approccio teorico alla liturgia e ai sacramenti cristiani*, Padova 1999; TEGOŹ, *La nascita della liturgia nel XX secolo: saggio sul rapporto tra Movimento Liturgico e post-modernità*, Assisi 2003; TEGOŹ, *Il legittimo e tormentoso assillo del pensiero moderno C. Vagaggini tra (e oltre) la teologia monastica e la teologia scolastica*, „Vita Monastica” 54/214 (2000), s. 73–85; RL 87 (2000), s. 505–512; TEGOŹ, *Introduzione alla presente edizione*, [w:] *Cipriano Vagaggini, caro salutis est cardo. Corporeità, Eucaristia e liturgia*, Camaldoli 2009, s. 9–16; TEGOŹ, *Liturgia e teologia in Italia. Recezione e incomprendione del pensiero di Cipriano Vagaggini (con possibile sviluppo)*, [w:] *Teologia „in regime di simboli”. Scritti in onore di Cipriano Vagaggini (1909–1999)*, red. M. FERRARI – G. REMONDI, Camaldoli 2011, s. 191–208.

praktyk. Zagadnienia związane z Soborem Watykańskim II i odnową liturgiczną nie zostały jednak do tej pory wystarczająco opracowane¹¹. Powodów jest zapewne wiele. Jednym z nich są wciąż zamknięte archiwa soborowe. Kwestia ta w dużej mierze utrudnia pracę nad wydobyciem prawdy o zmaganiach i problemach, z jakimi borykali się teologowie czasu Soboru. Temat ten pozostaje wciąż otwarty.

W procesie poszukiwań śladów działalności Vagagginiego w obrębie liturgii okazało się, że bogatym źródłem wiedzy jest jego prywatne archiwum, które jeszcze przed swoją śmiercią przygotował i uporządkował. Podzielone na sekcje i bloki archiwum otwiera przed nami szerokie horyzonty i rzuca światło na wiele zagadnień związanych z reformą liturgiczną XX wieku. Wszystkie dokumenty zostały uporządkowane bądź tematycznie bądź zgodnie z przebiegiem obrad komisji przygotowującej dokumenty soborowe¹². Niestety w poszukiwaniach pojawiają się też pewne mankamenty. W archiwum została zachowana znaczna większość choć nie wszystkie dokumenty, a część z tych, które przechował oj-

¹¹ G. REMONDI, *Dom Cipriano Vagaggini, osb.cam*, RL 96 (2009), s. 335–347; A. LAMERI, *Un perito a servizio del concilio e della riforma liturgica promossa dal Vaticano II*, RL 96 (2009), s. 348–361; A. GRILLO, *Il pensiero di Cipriano Vagaggini, tra eredità tomistica e confronto con la modernità. Profilo e fortuna di un grande «liturgista»*, RL 96 (2009), s. 362–384; G. NAPOLI, *Dall'ipotesi di revisione del Canone Romano all'elaborazione di nuove preghiere eucaristiche: l'apporto determinante di Cipriano Vagaggini*, RL 96 (2009), s. 385–396; P. SORCI, *Cipriano Vagaggini, maestro di intelligente polemica*, RL 96 (2009), s. 397–407; G. VENTURI, *La pastorale liturgica nel pensiero di Cipriano Vagaggini*, RL 96 (2009), s. 418–436.

¹² Należy podkreślić, iż zawartość poszczególnych bloków nie zawsze opowiada tytułowi, który nadany został przez Autora. Przykładem może tu być chociażby blok trzeci, który zgodnie z widniejącym opisem powinien zawierać dokumenty z kwietnia i maja 1961 roku a w rzeczywistości znajdują się w nim też dokumenty datowane na czerwiec.

ciec Cyprian jest niekompletna. Nie zmienia to jednak w żaden sposób wartości źródeł. Vagaggini pracował na wielu polach, ale nie ze wszystkich komisji zachował swoje wystąpienia i propozycje. Jednym z takich przykładów jest kwestia lekcjonarzy czy modlitwy wiernych. Powodem takiego stanu rzeczy jest, być może, różny poziom zaangażowania w kwestie omawiane w poszczególnych podkomisjach czy grupach studyjnych. Od czasu do czasu możemy odnaleźć krótkie i lakoniczne wypowiedzi dotyczące zapisu w poszczególnych dokumentach, ale nie są one na tyle znaczące dla historii odnowy, by poświęcać im szczególne miejsce. Należy także podkreślić, iż pominiemy kwestię tworzenia ważnego skądinąd dokumentu – *Instructio de Cultu Mysterii Eucharistici*. Przyczyną tego stanu rzeczy jest zbyt znikoma wartość źródeł odnalezionych w archiwum. Vagaggini bowiem zachował tylko końcowy tekst z kilkoma listami jakie wymienił z Bugninim. Ich treść nie wnosi jednak niczego istotnego.

Odrębnym problemem, z jakim mamy do czynienia w przypadku źródeł z Camaldoli, jest forma i charakter pisma Cipriano Vagagginiego. W trakcie badań okazało się, że Autor wielokrotnie pisał ręcznie, wykorzystując każdy najdrobniejszy skrawek papieru. Część z tych zapisów jest nie do odczytania. Większość tekstów była pisana w różnych językach, wśród których największa część, bo około 80% materiału, stanowią teksty łacińskie. Opracowywanie dokumentów wymagało nie lada wysiłku, ponieważ w ferworze prac czasem zdarzały się zwyczajne błędy, czy to gramatyczne, czy też leksykalne. Dodatkową trudnością była scholastyczna mentalność. Obciążenie metodą scholastyczną sprawiało, że zdania rozrastały się do zbyt dużych i skomplikowanych konstrukcji, a odkrywanie ich sensu wymagało wielu konsultacji teologicznych i leksykalnych.

Obok wspomnianych wyżej źródeł, cennym materiałem będą dla nas liczne artykuły i dzieła naszego Autora. Do najważniejszych należy zaliczyć: *Il senso teologico della liturgia*, *Il canone romano e la riforma liturgica*, *Liturgia e pensiero teologico recente*. *Discorso inaugurale per il PIL S. Anselmo*, oraz liczne artykuły dotyczące bezpośrednio zagadnień odnowy liturgicznej. Czas ich powstawania jest bardzo różny, niemniej jednak rzucają one światło na myślenie i opinie Vagagginiego. W nich to widać wyraźnie cały proces rozwoju naukowca i eksperta.

W kontekście przyjętego tematu źródłem drugorzędym, ale też znaczącym staną się wszystkie dzieła dotyczące odnowy liturgicznej w sensie ogólnym. Nie można bowiem mówić o wkładzie ojca Cypriana nie odwołując się jednocześnie do zagadnień ogólnohistorycznych. W tej materii nieocenionym źródłem stają się materiały zebrane w *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando*. Obok tego ważne stają się również dzieła Bugniniego, który jako jeden z nielicznych dokonał historycznej prezentacji przebiegu odnowy liturgicznej.

Tytuł książki oraz źródła zaprezentowane wyżej dyktują nam metodę pracy. Wszystkie zgromadzone źródła wymagały przede wszystkim usystematyzowania chronologicznego i czasowego, a następnie musiały być poddane analizie. Metodą stosowaną na tym etapie prac jest metoda historyczno-krytyczna. Pozwoli nam ona na dotarcie nie tylko do prawdy zawartej w tekstach, ale także na wyodrębnienie tego, co jest myślą własną Cypriana Vagagginiego, a co tylko jego głosem jako przedstawiciela grupy roboczej. Krytyczna ocena materiałów źródłowych stworzy nam również możliwość selektywnego spojrzenia na materiał zebrany zarówno w Camaldoli jak i w źródłach soborowych. Kolejnym etapem prac

będzie konieczna analiza zebranego materiału. Metoda ta jest niezbywalna w przypadku naukowego poznania, a jej celem jest doprowadzenie nas do syntezy. Odrębną metodą, którą będziemy musieli się posłużyć w niniejszej publikacji jest porównanie. W przypadku tego postępowania chodzi o ukazanie źródeł na tle wyniku ostatecznego, jakim jest odnowiona liturgia, lecz także dokonanie krytycznego zestawienia problematyki. Vagaggini był bowiem uczestnikiem wielu dyskusji, a jego pomysły wywoływały nierzadko kontrowersje.

Analiza materiału wymaga od nas, aby całość ująć w czterech rozdziałach, które kolejno będą przedstawieniem wkładu Cipriano Vagagginiego w dzieło odnowy liturgicznej, dokonanej przez Sobór Watykański II. Pierwszy rozdział będzie dotyczył w sposób najściślejszy okresu prac komisji przedprzygotowawczej, przygotowawczej i redakcyjnej związanej z powstaniem *Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*. W tej części, skupimy się przede wszystkim na pierwszym rozdziale tegoż dokumentu. W sensie ogólnym autorem tekstu jest Sobór, ale w sensie ścisłym za jego treścią stoi osoba Cipriano Vagagginiego. Zostaną tu poruszone najważniejsze kwestie redakcyjne i historyczne. Niemniej jednak nie może też w tym miejscu zabraknąć odniesień teologicznych do koncepcji liturgii jaką na wiele lat przed rozpoczęciem soboru przyjął Autor. Obok omówienia i analizy historii i teologii pierwszego rozdziału konstytucji, pojawią się także dwa ważne zagadnienia dotyczące pozostałych rozdziałów, na których kształt miał wpływ także ojciec Cyprian – języki narodowe w liturgii i formacja liturgiczna (ze szczególnym uwzględnieniem miejsca liturgiki w wychowaniu przyszłych kapłanów i w studium teologii).

Drugi rozdział naszego opracowania będzie zajmował się problematyką Mszy św. koncelebrowanej. Wraz z odno-

wą liturgiczną pojawiła się propozycja przywrócenia praktyki koncelebry, która na przestrzeni wieków ulegała marginalizacji, aż do jej całkowitego zaniku. Na tle tej dyskusji zostaną ukazane problemy zarówno teologiczne jak i praktyczne dotyczące chociażby gestu koncelebransów. Vagaggini został bowiem poproszony nie tylko o przygotowanie swojej opinii na opisywany przez nas temat, lecz także starał się bronić rozwiązań przyjmowanych przez odpowiednią grupę studyjną.

Kolejnym, trzecim zagadnieniem będzie kwestia nowych Modlitw eucharystycznych. Wraz z Soborem rozwinęła się idea tworzenia nowych, a zarazem osadzonych mocno w tradycji, zarówno Wschodu jak i Zachodu, anafor. W tej materii prace nie były ani proste ani jednoznaczne. Vagaggini jako znawca liturgii wschodniej miał w tej kwestii wiele do powiedzenia. W rozdziale tym zostanie dokonana analiza strukturalna, teologiczna i wreszcie porównawcza projektów przedstawionych przez naszego Autora.

Rozdział czwarty dotyczyć będzie zagadnień sakramentów i pojawiających się w tle, jako temat drugorzędny sakramentaliów. Obok kwestii podstawowych, związanych z odnową *Rytuału Rzymskiego*, pojawią się tu również kwestie szczegółowe, jak chociażby głośna dyskusja wokół wieku kandydatów do bierzmowania. W tym rozdziale zostaną przedstawione także kwestie wybranych sakramentów, o których pisał Cipriano Vagaggini. Wybór ich był podyktowany materiałami źródłowymi.